

Oksana VOYTYUK*

Rola Turcji w przesyle gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego, Azji Środkowej oraz Bliskiego Wschodu do państw Unii Europejskiej

STRESZCZENIE. Położenie geograficzne Turcji w ostatnim dziesięcioleciu zaczyna odgrywać coraz większą rolę. Znajdując się na skrzyżowaniu szlaków przesyłowych biegnących z Azji i Bliskiego Wschodu do Europy, Turcja przykuwa uwagę światowych potęg. W XXI wieku nasiliła się rywalizacja o dostęp do surowców w różnych regionach świata, co jednocześnie skomplikowało stosunki energetyczne Unii Europejskiej z Rosją – głównym dostawcą gazu ziemnego na rynki europejskie. Rosja, aby nie stracić tak ogromnego europejskiego rynku zbytu zaczęła budownictwo nowych rurociągów, omijających państwa tranzytowe, takie jak Ukraina czy Białoruś, czyli bezpośrednio od dostawcy do odbiorcy (np. Nord Stream). Natomiast Unia Europejska, zdając sobie sprawę z tego jak mocno jest zależna od jednego dostawcy, zaczęła szukać nowych tras transportu gazu ziemnego omijając terytorium Rosji i tym samym zmniejszając jej wpływ na politykę energetyczną Unii Europejskiej. W tej sytuacji Turcja stała się miejscem rywalizacji, ponieważ to na jej terytorium łączą się rurociągi z różnych regionów świata. Poza tym Turcja, korzystając z tak wygodnej pozycji geopolitycznej, też pragnie brać udział w polityce energetycznej, jako państwo tranzytowe. Pragnąc wywrzeć wpływ na przyszły rozkład tras gazociągów przez własne terytorium, Turcji już udało się nieco pokrzyżować europejskie i rosyjskie plany budownictwa gazociągów Nabucco i South Stream, poprzez podpisanie porozumienia z Azerbejdżanem o budownictwie gazociągu Transanatolijskiego (TANAP). Taka decyzja zmusiła Rosję do przyspieszenia budowy South Stream, a Unię Europejską do zmiany nazwy i trasy Nabucco na Nabucco-West i znacznego zminimalizowania kosztów budowy gazociągu. Poza tym Turcja liczy na współ-

* Dr – Katedra Polityki Międzynarodowej, Instytut Historii i Nauk Politycznych, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok; e-mail: oksana.voytyuk@gmail.com

pracę w sektorze energetycznym z państwami bliskowschodnimi, jak Iran, Irak, w przyszłości również z Syrią. Mimo aktualnych wydarzeń na Bliskim Wschodzie (wojna w Syrii, konflikt pomiędzy Izraelem a Palestyną) Irak nie pozostawia planów na budowę i uruchomienie nowych ekonomicznie opłacalnych gazociągów biegnących z tego regionu przez Turcję do Unii Europejskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: Południowy Korytarz Gazowy, gazociąg, stosunki energetyczne

Wprowadzenie

W epoce deficytu surowców energetycznych oraz rywalizacji o dostęp do regionów bogatych w ropę naftową i gaz ziemny, wzrasta znaczenie państw tranzytowych, które udostępniają własne terytorium dla budowy rurociągów biegnących z różnych regionów świata. W tej sytuacji coraz większą rolę w przesyłaniu surowców zaczyna odgrywać Turcja, której położenie geograficzne ma bardzo ważne znaczenie strategiczne. Bliskość do Europy, dostęp do Morza Czarnego oraz Morza Śródziemnego, kontrola nad cieśninami Bosfor i Dardanele, sąsiedztwo z Iranem i Irakiem pozytywnie wpływają na potencjał przesyłowy tego kraju, co sprawia, że zainteresowanie inwestorów zagranicznych w rozbudowie infrastruktury przesyłowej wzrasta.

Mimo zalet w położeniu geograficznym Turcji, istnieje szereg czynników, które wywierają negatywny wpływ na rozwój infrastruktury gazowej tego kraju. Od czasu do czasu wpływ tych czynników maleje lub nasila się. Głównymi zagrożeniami, które mogą zablokować rozbudowę infrastruktury energetycznej w Turcji jest niestabilna sytuacja polityczna w pobliżu granicy, m.in.:

- ✧ wojna domowa w Syrii (periodyczne prowokacje i wymiana ognia na granicy turecko-syryjskiej);
- ✧ niespokojna sytuacja w Iraku (wysokie ryzyko występowania aktów terrorystycznych);
- ✧ program atomowy Iranu i wsparcie przez prezydenta M. Ahmadinedżada rządu B. al-Assada w Syrii;
- ✧ zmiany polityczne w Gruzji (w wyborach parlamentarnych 2012 roku wygrała partia opozycyjna Gruziński(e) Sen/Marzenie) oraz przyszłość stosunków tego kraju z Rosją i Zachodem.

Bardzo ważne znaczenie w polityce energetycznej Unii Europejskiej posiada koncepcja Południowego Korytarza Gazowego. Południowy Korytarz Gazowy jest unijną koncepcją, której realizacja ma służyć dywersyfikacji szlaków i dostawców gazu ziemnego do Europy, omijając terytorium Rosji i tym samym zmniejszając zależność energetyczną od Moskwy (Jarosiewicz 2012). W najbardziej ambitnych założeniach Południowy Korytarz Gazowy ma pełnić rolę tzw. czwartej drogi dostaw gazu do UE, przede wszystkim do Europy Południowej lub Środkowej, po szlakach z Rosji, Algierii i Norwegii (Południowy... 2012). Początkowo projekt „Południowy Korytarz Gazowy” zakładał budowę trzech gazociągów: ITGI (Turcja–Grecja–Włochy), TAP (Grecja–Albania–Włochy) i Nabucco. Ponieważ

w 2012 r. sytuacja uległa zmianie w związku z podpisaniem porozumienia między Turcją i Azerbejdżanem w sprawie budownictwa Transanatolijskiego gazociągu, wpływy UE i USA w tym projekcie zmniejszyły się, natomiast wzrosło znaczenie Azerbejdżanu i Turcji, które pośrednio określają kształt Południowego Korytarza Gazowego. Jak wynika z pierwotnych założeń projektu, UE pragnęła zagwarantować sobie pełną swobodę przesyłu gazu przez tureckie terytorium (miało to zapewnić tzw. *Corridor Agreement*). Jednak takie założenia nie odpowiadały interesom Ankary, ponieważ to sprowadzałoby rolę Turcji jedynie do „pasa transmisyjnego”. Obecnie, aby zrealizować koncepcję Południowego Korytarza Gazowego w kształcie przyjaźniej zbliżonym do początkowych założeń w interesie Unii Europejskiej jest wzmocnienie współpracy z Turcją i Azerbejdżanem, mając jednocześnie na uwadze preferencje tych dwóch państw (Południowy... 2012).

Analiza systemu przesyłu gazu ziemnego z Turcji

Gazową infrastrukturę przesyłową Turcji można podzielić na dwie części: do pierwszej zaliczamy istniejące rurociągi, które zostały wybudowane i już funkcjonują, drugą grupę stanowią rurociągi planowane, które są w trakcie budowy, lub budowę których tylko przewiduje się/planuje się.

Spośród istniejących gazociągów przesyłowych na uwagę zasługują te największe i mające najważniejsze znaczenie zarówno dla Turcji, jak i dla Unii Europejskiej, są to: Baku–Tbilisi–Erzurum (BTE), gazociąg z Iranu do Turcji (Tabriz–Ankara), rosyjski Blue Stream, interkonektor Grecja–Turcja (Voytyuk, Potencjał.. 2012).

Do najważniejszych planowanych rurociągów zaliczamy gazociąg Transanatolijski (TANAP), Transkaspijski gazociąg, Transadriatycki gazociąg, South Stream (tab. 1.), ale również gazociągi, które mogą powstać w dalszej perspektywie, jak Syria–Turcja (przedłużenie gazociągu Arabskiego), Irak–Turcja, Iran–Turcja.

Istniejące gazociągi przebiegające przez terytorium Turcji

System gazociągów Turcji nie jest obecnie tak szeroko rozbudowany jak system ropociągowy. Oprócz wewnętrzztureckich gazociągów, przez terytorium Turcji przebiegają i łączą się z tureckim systemem rurociągi o znaczeniu tranzytowym, znaczenie których w przyszłości będzie wzrastać. Między innymi są to gazociągi: Tabriz–Ankara, Baku–Tbilisi–Erzurum, Blue Stream, oraz interkonektor ITGI. Rola tych rurociągów w przesyłach gazu ziemnego jest bardzo ważna, ponieważ gaz jest dostarczany do Turcji od największych światowych producentów tego surowca – Rosji, Iranu, Azerbejdżanu, a Turcja w razie efektywnej rozbudowy i modernizacji wewnętrznego systemu przesyłowego w przyszłości

TABELA 1. Najważniejsze istniejące i planowane gazociągi przebiegające przez terytorium Turcji

TABLE 1. The most important existing and planned gas pipelines in Turkey

Projekt/szlak	Długość [km]	Przepustowość [mld m ³ /rok]	Operator/sponsor	Koszt [\$]	Stan, komentarz
BTE	960	7–22	BP – Statoil konsorcjum	900 mln	uruchomiony 25 marca 2007 r.
Iran – Turcja	520	3–10	NIGC, Botaś	b.d.	uruchomiony w 2002 roku
Blue Stream	1213 km	16	Gazprom i ENI	3,4 mld	uruchomiony w 2002 roku
Turcja – Grecja	285	3,5–11	Botas, Depa	300 mln	uruchomiony w listopadzie 2007 roku
Transanatolijski gazociąg (TANAP)	b.d.	16–61	Socar, Botas, TRAO	7 mld	początek budownictwa zaplanowano na 2014 rok
Transadriatycki	około 800 km	10–20	Axpo, Statoil, E.ON Ruhrgas		uruchomienie rurociągu zaplanowane na 2017/2018 rok
Transkaspijski	około 766 km	do 30	b.d.	5 mld	uruchomienie gazociągu zaplanowane na 2015 rok
South Stream	2380 km	63	Gazprom, Eni, EdF, Wintershall	8,6 mld euro	uruchomienie zaplanowane na 2015 rok

Źródło: Łoskot A. 2005

będzie mogła połączyć te kraje z Unią Europejską poprzez rozbudowę sieci gazociągów i rozszerzenie mocy przesyłowych, co pozwoli w znacznym stopniu zwiększyć przesył gazu ziemnego z Turcji do Unii Europejskiej.

Gazociąg Tabriz–Ankara o długości 2577 km, dostarcza gaz z Iranu do Turcji. Pierwsze dostawy gazu tym rurociągiem rozpoczęły się w 2001 roku. Gazociąg był kilkakrotnie wysadzany w powietrze. Ostatni wybuch miał miejsce w czerwcu 2012 roku. Na skutek wybuchu dostawy gazu były wstrzymane na pięć dni, do czasu zakończenia prac naprawczych. Władze Turcji nie wyjaśniły przyczyn eksplozji gazociągu z Iranu. Jest on często wysadzany w zamachach, o które Ankara oskarża bojowników Kurdyjskiej Partii Robotników, uznawanej za organizację terrorystyczną przez Turcję, Unię Europejską i USA (Wybuch... 2012).

Gazociąg Baku–Tbilisi–Erzurum został uruchomiony w 2007 roku. Długość rurociągu wynosi ponad 700 km, z czego 442 km przebiega przez terytorium Azerbejdżanu, 248 km przez terytorium Gruzji. Trasa rurociągu przebiega równoległe do trasy ropociągu Baku–Tbilisi–Ceyhan. Jest to obecnie jedyny niezależny od Rosji gazociąg, nazywany inaczej –

południowokaukaski. Gaz pochodzi z azerskiego złoża Szach Deniz. Przepustowość gazociągu wynosi blisko 9 mld m³ gazu ziemnego. Budowa gazociągu Baku–Tbilisi–Erzurum oznaczała przełamanie rosyjskiego monopolu dostaw gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego do Europy (Voytyuk 2012., s. 216).

Blue Stream jest gazociągiem, który dostarcza gaz ziemny z Rosji do Turcji po dnie Morza Czarnego, omijając państwa trzecie. Długość rurociągu wynosi 1213 km. Gazociąg został uruchomiony w listopadzie 2005 roku. Jego trasa zaczyna się w rejonie Gelendżyk (Rosja), a kończy się w okolicach miasta Samsun (Turcja). Przepustowość gazociągu wynosi obecnie 16 mld m³ gazu rocznie (Gazprom ... 2012). Idea budowy II nitki Blue Stream pojawiła się w 2002 roku, a w 2005 roku W. Putin i E.T. Erdogan oficjalnie ogłosili o decyzji budowy Blue Stream II, który przebiegałby równolegle do Blue Stream I. Blue Stream II miał zostać bezpośrednim konkurentem gazociągu Nabucco, transportując dodatkowo 16 mld m³ gazu rocznie z Rosji do Turcji. Jednak w 2007 roku decyzja w sprawie budowy gazociągu została zawieszona (Kamalow 2007). Przyczyną zawieszenia projektu był brak jednoznacznej zgody na budownictwo gazociągu ze strony Turcji oraz jej wsparcie UE i USA w rywalizacji z Rosją o dostęp do złóż ropy i gazu regionie Azji Środkowej, a także niechęć Moskwy do zbyt ścisłych powiązań z Ankarą w sprawie przesyłu gazu przez tureckie terytorium (Blue Stream... 2012).

W dniu 26 lipca 2007 roku w Rzymie zostało podpisane porozumienie międzyrządowe o budowie gazociągu **Turcja–Grecja–Włochy (ITGI)**. W tym samym roku został uruchomiony interkonektor **Karacabey–Komotini**, pomiędzy Turcją a Grecją. Długość interkonektora wynosi 296 km, z czego 210 km przebiega przez terytorium Turcji, 17 km – po dnie Morza Marmara, a 86 km przez terytorium Grecji. Budownictwo interkonektora rozpoczęto w 2005 roku, a w 2007 roku rurociąg został oddany do eksploatacji. Przepustowość gazociągu wynosi 11 mld m³ rocznie (Watkins 2007). Oczekuje się, że budowa rurociągu między Grecją a Włochami zostanie ukończona do 2015 roku. Natomiast w 2017 roku przewiduje się pełne uruchomienie systemu gazociągowego IGTI. Przepustowość systemu będzie wynosiła 11,6 mld m³ gazu (Gadżyjew 2011). Karacabey–Komotini został pierwszym rurociągiem, który połączył Turcję z Europą i przyczynił się do budowy alternatywnych tras dostaw surowców energetycznych do Unii Europejskiej omijając terytorium Rosji.

Rola i znaczenie tych gazociągów dla przesyłu gazu ziemnego z Turcji do Unii Europejskiej będzie zależała od wielu czynników geopolitycznych, politycznych, ekonomicznych i innych. Główne znaczenie będą odgrywać czynniki polityczne, jak sytuacja na Bliskim Wschodzie, w Azji Środkowej i na Kaukazie Południowym, stosunki Turcji z państwami sąsiednimi w tym w sektorze energetycznym, pozycja i znaczenie Turcji w podjęciu strategicznie ważnych decyzji oraz jej rola na arenie międzynarodowej. Również zwiększenie lub zmniejszenie potencjału przepustowego tych gazociągów będzie zależało od stosunków Turcji z Rosją i Unią Europejską oraz od politycznej woli przywódców poszczególnych państw europejskich w realizacji tych czy innych projektów energetycznych.

Gazociągi planowane przez terytorium Turcji

Spośród obecnie planowanych projektów energetycznych najbardziej ambitnymi – a jednocześnie kontrowersyjnymi – są: gazociąg Transkaspijski oraz rosyjski South Stream. Nie mniej ważne znaczenie ma również gazociąg Transanatolijski (TANAP), plany budowy którego nieco pokrzyżowały dotychczasowe plany realizacji poszczególnych projektów i w znacznym stopniu przyspieszyły ich budowę oraz rywalizację o europejskiego odbiorcę. Chodzi przede wszystkim o rozpoczęcie w grudniu 2012 roku budowy gazociągu South Stream, zmiany nazwy z Nabucco na Nabucco-West oraz trasy gazociągu. Również nie mniej ważne znaczenie ma budowa Transadriatyckiego gazociągu, który znacznie zwiększy bezpieczeństwo energetyczne państw bałkańskich.

W dniu 26 czerwca 2012 roku w Stambule, Turcja i Azerbejdżan podpisały porozumienie w sprawie budowy **gazociągu Transanatolijskiego (TANAP)**. Szacunkowy koszt inwestycji wynosi 7 mld dolarów. Budowa rurociągu powinna ruszyć na przełomie 2013–2014 roku. Decyzję w sprawie budowy TANAP podjął osobiście prezydent Azerbejdżanu Ilham Alijew, nazywając ten projekt „bezpośrednią drogą z Azerbejdżanu do Europy”, czy też „drogą Azerbejdżanu do przyszłości” (Rybczyński 2012). Inwestorami projektu są turecki BOTAS i TRAO oraz Azerska Państwowa Kompania Naftowa SOCAR. Udział SOCAR w projekcie wynosi 80%, reszta (20%) – stanowi kapitał BOTAS i TRAO (Waszkiewicz 2012). Trasa gazociągu będzie przebiegać przez Gruzję i Turcję do granicy z Bułgarią. Głównym źródłem wypełnienia rury gazem będzie azerskie złożo Shah Deniz II, zasoby gazu ziemnego szacuje się na 1,2 trln m³ (Rybczyński 2012). Budowa pierwszej nitki potrwa do 2018 roku. Planuje się, że początkowa przepustowość rurociągu będzie wynosić 16 mld m³, z czego 6 mld m³ będzie transportowanych na wewnętrzne potrzeby Turcji, reszta – 10 mld m³ – będzie transportowana do Europy (Turcja... 2012). Przepustowość gazociągu w przyszłości będzie można zwiększyć do 60 mld m³ pod warunkiem, że do realizacji projektu przyłączy się Turkmenistan.

Przyczyn powołania do życia nowego projektu energetycznego było kilka:

1. Zmniejszenie zależności Azerbejdżanu od Rosji. Władze w Baku od dawna szukają możliwości wejścia na europejski rynek energetyczny, a uruchomienie Transanatolijskiego gazociągu pozwoli Azerbejdżanowi mieć nad nim bezpośrednią kontrolę.

2. Nieporozumienia w sprawie realizacji projektu Nabucco pomiędzy głównymi europejskimi inwestorami blokowały bezpośredni dostęp azerskiego gazu na europejski rynek, co zwiększało zależność Baku od Kremla.

3. Azerbejdżan po raz pierwszy w historii będzie mógł sprzedawać własny surowiec bezpośrednio na granicy turecko-bułgarskiej europejskim odbiorcom.

4. Udostępniając własne terytorium dla przesyłu gazu do Europy, Turcja zarówno jak i Gruzja wzmocnią swoje pozycje jako państwa tranzytowe.

5. Azerbejdżan nie będzie płacił opłat tranzytowych, a rozliczenia za przesył z państwami tranzytowymi będą dokonywane gazem.

6. Baku i Ankara będą same decydować o wielkości przesyłu gazu do Europy, przy czym nie chodzi tylko o gaz z Azerbejdżanu, ale w przyszłości potencjalnie także o gaz kaspijski i irański (Jarosiewicz 2012).

Dokładna trasa rurociągu TANAP jeszcze nie została wyznaczona. Konkurencją dla Turcji w pewnym stopniu stanowi Ukraina, która obecnie posiada największe możliwości przesyłowe w Europie. Jednak ze względu na trudną sytuację polityczną oraz potrzebę modernizacji systemu rurociągowego, Ukraina ma mniejsze szanse na przesył (Jeriomienko i in. 2012). Jednak Turcja jest zainteresowana współpracą z Ukrainą, a szczególnie jest zainteresowana ukraińskimi podziemnymi magazynami gazu. W związku z tym władze tureckie zaproponowały Ukrainie udział w szeregu wspólnych projektach, między innymi: wspólne wykorzystanie ukraińskich podziemnych magazynów gazu, budowę dwukierunkowego rurociągu między tymi państwami, co z jednej strony pozwoli dywersyfikować kierunki dostaw gazu ziemnego do Ukrainy i zmniejszyć jej zależność od Rosji, z drugiej – otwiera perspektywy współpracy z państwami europejskimi w dziedzinie bezpieczeństwa, ponieważ budownictwo takiego gazociągu może połączyć systemy rurociągowo dwóch największych państw o znaczeniu tranzytowym (Akiwnyje... 2011). 21 listopada 2011 roku Ministerstwo energetyki Turcji ogłosiło rozpoczęcie budowy magazynu gazu na jeziorze Tuz o pojemności 1 mld m³. Na dzień dzisiejszy Turcja posiada jeden magazyn gazu w Siliwri o pojemności 2,6 mld m³ gazu. Ze względu na brak możliwości składowania gazu w okresie zimowym, Turcja ma problem z zaspokajaniem zapotrzebowania na ten surowiec (Fatulla 2012).

W tym miejscu należy również zaznaczyć, że podpisanie porozumienia w sprawie TANAP było wielkim zaskoczeniem dla konsorcjum Nabucco, ponieważ w związku z uruchomieniem nowego projektu, odpadło zapotrzebowanie na budowę tureckiego odcinka Nabucco (Jakóbiak 2012). W związku z tym, w maju 2012 roku, konsorcjum Nabucco przedstawiło konsorcjum Shah Deniz II propozycję dotyczącą zmian w projekcie Nabucco. Zgodnie z nową propozycją konsorcjum Nabucco zrezygnowało z budowy tureckiej części projektu oraz zaproponowało zmianę nazwy projektu na Nabucco-West. Według nowego projektu trasa rurociągu Nabucco-West ma mieć swój początek na granicy turecko-bułgarskiej i będzie przebiegać przez terytorium Bułgarii (412 km), Rumunii (469 km), Węgier (384 km) i Austrii (47 km) (Nabucco-West... 2012). Nabucco-West stanowi skróconą wersję projektu Nabucco. Nowa wersja przewiduje budowę 1300 km gazociągu biegnącego przez terytorium państw Unii Europejskiej i jest propozycją bardziej zaawansowaną, mającą większe szanse na realizację, ze względu na tańszy koszt budowy (Modzelewska 2012).

Głównym źródłem dostaw gazu ziemnego dla Nabucco-West będzie złożo Shah Deniz II. Do składu konsorcjum zarządzającego projektem Shah Deniz wchodzi – oprócz BP – m.in. także Statoil, SOCAR, Total, ENI i Lukoil. Prognozuje się, że wydobycie gazu ziemnego w ramach drugiego etapu projektu (Shah Deniz II) rozpocznie się pod koniec 2017 roku (Nabucco-West... 2012). Według danych Nabucco Consortium budowa Nabucco-West rozpocznie się od razu po zapadnięciu decyzji o transporcie gazu. Przewiduje się, że budowa potrwa 4–5 lat. Początkowa przepustowość gazociągu Nabucco-West będzie wynosić od 10 do 23 mld m³ rocznie (Nabucco-West... 2012). Według prognoz uruchomienie zarówno

Nabucco-West, jak i Transanatolijskiego gazociągu powinno nastąpić nie później jak w 2018 roku.

We wrześniu 2011 roku British Petroleum przedstawiła nową inicjatywę – SEEP – **South East European Pipeline**, która zakłada budowę gazociągu z Turcji przez Bułgarię i Rumunię na Węgry (według niektórych informacji – do Baumgarten w Austrii). Projekt SEEP jest analogiczny do projektu Nabucco-West. Konsorcjum Shah Deniz w czerwcu 2012 roku odrzuciło tę możliwość, tym samym dając szansę dla realizacji projektu Nabucco-West (Południowy... 2012). W związku ze skróceniem trasy gazociągu Nabucco, zmieniła się rola poszczególnych podmiotów zaangażowanych w jego powstawanie. Uległ zmianie również i kształt Południowego Korytarza Gazowego, jednak jego koncepcja nadal posiada kluczowe miejsce w polityce energetycznej Unii Europejskiej.

Budownictwo Nabucco-West lub SEEP będzie miało i ważne znaczenie dla Polski, ponieważ pozwoli jej zdywersyfikować dostawy gazu. Pod koniec 2011 roku został uruchomiony 32 kilometrowy interkonektor między Polską a Czechami, to właśnie on w przyszłości może połączyć Polskę z Austrią i państwami Europy Środkowej, a również z Turcją i może znacznie zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne Polski.

Transadriatycki gazociąg (TAP). Idea budowy gazociągu w Europie Południowej pojawiła się w 2003 roku. Główną przyczyną budowy gazociągu TAP było zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego Europy Południowej, zmniejszenie zależności od rosyjskich dostaw gazu ziemnego oraz zwiększenie udziału państw Europy Południowej w realizacji projektu Południowy Korytarz Gazowy (Concept... 2012). Według planu, trasa gazociągu TAP ma mieć swój początek w Grecji i będzie przebiegać od wybrzeża Morza Adriatyckiego przez Albanie aż do Włoch. Gazociąg Transadriatycki jest najkrótszą drogą ze wszystkich zaproponowanych projektów w ramach Południowego Korytarza Gazowego, łączącą państwa Europy Południowej z Morzem Kaspijskim. W styczniu 2012 roku projekt TAP został wybrany przez konsorcjum Shah Deniz jako szlak priorytetowy transportu gazu ziemnego do Włoch (Project Plan... 2012). Trasa gazociągu będzie wynosić około 800 km długości, z czego długość trasy przez terytorium Grecji będzie wynosić 478 km, Albanii – 204 km, przez Morze Adriatyckie – 105 km i przez terytorium Włoch – 5 km (Capacity... 2012). Początkowa przepustowość gazociągu będzie wynosić 10 mld m³ rocznie z możliwością jej zwiększenia do 20 mld m³ rocznie. Uruchomienie rurociągu zostało zaplanowane na 2018 rok.

Biorąc pod uwagę wcześniej przedstawione dane statystyczne, z pewnością można powiedzieć, że gazu ze złoża Shah Deniz II nie wystarczy, aby wypełnić jednocześnie dwa rurociągi – Nabucco-West oraz TAP, których początkowa przepustowość będzie wynosić po 10 mld m³ gazu rocznie. Natomiast początkowa przepustowość TANAP dla państw europejskich będzie wynosić jedynie 10 mld m³ rocznie (Młynarski 2011). W tym miejscu rodzi się pytanie, w jaki sposób zostanie podzielony azerski gaz pomiędzy europejskimi od biorcami?

Projekt TAP uzyskał akceptację ze strony konsorcjum Shah Deniz, jednak zarząd prowadzi równoległe negocjacje zarówno z TAP jak i z Nabucco-West. Negocjacje głównie dotyczą taryf transportowych, warunków sprzedaży gazu oraz możliwości nabycia udziałów kapitałowych w dwóch rywalizujących pomiędzy sobą projektach przez poszczególnych członków konsorcjum Shah Deniz II. W przyszłości Shah Deniz II wybierze jeden z dwóch

gazociągów i jego trasa będzie pełnić priorytetową rolę w dostarczaniu gazu ziemnego z regionu Morza Kaspijskiego do Europy (Soccor 2012). Wtedy zarząd projektu, który nie zostanie wybrany przez konsorcjum Shah Deniz będzie zmuszony szukać innych źródeł wypełnienia gazociągu.

Najprawdopodobniej większe szanse na dostawy azerskiego gazu do Europy Środkowej ma projekt Nabucco-West. Komisja Europejska skłania się bardziej w kierunku realizacji projektu Nabucco-West, który może być podłączony do TANAP przez zaplanowany Interkonektor Turcja-Bułgaria. W dniu 20 marca 2012 roku Turcja i Bułgaria podpisały porozumienie w sprawie budowy Interkonektora Turcja-Bułgaria (ITB). Według poprzednich ustaleń Interkonektor o długości 77 km (Turcja – 2 km, Bułgaria 75 km) zostanie wybudowany do końca 2013 roku (Gas... 2012). Natomiast gazociąg TAP może być połączony z TANAP przez istniejący Interkonektor Turcja-Grecja. Grecja nie bierze udziału w projekcie TAP, a jedynie udostępnia własne terytorium dla realizacji tego projektu.

Rzecz jasna, azerski gaz ziemny nie zmieni radykalnie sytuacji w sprawie dostaw gazu ziemnego do Europy. Alternatyw jest kilka, jednak realizacja tych inicjatyw w znacznym stopniu zależy od układu stosunków politycznych i gospodarczych w regionie Morza Kaspijskiego i Azji Środkowej oraz na Bliskim Wschodzie. Projekt Nabucco-Wes stanowi konkurencję dla większości planowanych gazociągów w Europie Środkowej i Południowej, dla SEEP, TAP i nawet TANAP, ponieważ wszystkie te gazociągi liczą przede wszystkim na azerski gaz, dostarczanie którego do UE zdaniem rządów rurociągów jest najbardziej realnym. Jednak w tej sytuacji należy też pamiętać, że zapasów azerskich na wypełnienie wszystkich tych gazociągów nie wystarczy, a kwestia eksploatacji zasobów Morza Kaspijskiego nadal jest sporna. W związku z powyższym ważne znaczenie w dywersyfikacji dostaw gazu ziemnego do Unii Europejskiej mają następujące inicjatywy: budowa gazociągu Transkaspjskiego, drugiej nitki rosyjskiego Blue Stream oraz jeszcze jednego gazociągu z Iranu do Turcji.

Znacznie zwiększyć potencjał przepustowy Południowego Korytarza Gazowego może **gazociąg Transkaspjski**. Jest to dość ambitna inicjatywa, która przewiduje połączenie kablem podwodnym stacji przeladunkowej w Turkmenbaszy (Turkmenistan) i terminala Sangachal w pobliżu Baku (Azerbejdżan) oraz złoża Tengiz (Kazachstan) z Turkmenbaszy. W ten sposób Turkmenistan i Kazachstan mogłyby udostępnić własne złoża gazu ziemnego dla europejskich konsumentów omijając terytorium Rosji i Iranu. Pomysł budowy tego rurociągu został zaproponowany przez USA w 1996 roku. Następnie w 1999 roku w Stambule na spotkaniu państw członkowskich OECD podpisano szereg porozumień w sferze energetycznej – porozumienie w sprawie budowy ropociągu Baku-Tbilisi-Ceyhan oraz w sprawie budowy gazociągu Transkaspjskiego (Transcaspian... 1999). Przewidywano, że Turkmenistan będzie eksportować 30 mld m³ gazu ziemnego rocznie, z czego 14 mld m³ zostanie przeznaczonych dla Europy. Jednakże z powodu rosyjskiego i irańskiego sprzeciwu w związku z zamiarem realizacji projektu oraz nierozstrzygniętego sporu o podział akwenu Morza Kaspijskiego realizacja projektu została zawieszona latem 2000 roku (Aliyev 2007). Ze względu na kryzys energetyczny w Europie i spory gazowe z Rosją jej najbliższych sąsiadów – Ukrainy i Białorusi (Aliyev 2007), od stycznia 2006 roku, rozmowy o możliwości budowy gazociągu Transkaspjskiego zostały reaktywowane.

Sytuację w regionie Morza Kaspijskiego komplikuje spór, który toczy się już ponad dwadzieścia lat pomiędzy Azerbejdżanem i Turkmenistanem. Przyczyną napięć pomiędzy tymi dwoma państwami jest złożenie Kiapaz (Serdar – w wersji turkmeńskiej). Ostatnie pogorszenie stosunków miało miejsce w 2008 roku. Jednak wtedy państwom udało się podpisać porozumienie, które zakazuje przeprowadzania wszelkich działań związanych z poszukiwaniem i zagospodarowaniem złóż w punktach skrzyżowania sektorów azerskiego i turkmeńskiego do uzgodnienia kwestii związanych z podziałem Morza Kaspijskiego (Kiapaz... 2012). Jedynym wyjściem z tej sytuacji – zdaniem wielu ekspertów – jest wspólna eksploatacja tego złoża. Pomimo, że Azerbejdżan według prawa międzynarodowego posiada prawo do samodzielnej i suwerennej kontroli nad złożem Kiapaz, jeszcze w 1997 roku strona azerska zaproponowała rozważenie możliwości wspólnego zagospodarowania i eksploatacji złoża. Turkmenistan jednak tą propozycję odrzucił (Geopolityka... 2008).

Inicjatywa budowy gazociągu Transkaspjskiego jest mocno krytykowana przez Rosję i Iran – państwa, które obecnie są głównymi eksporterami turkmeńskiego gazu. Rosjanie uważają, że uruchomienie gazociągu może stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa w całym regionie. Kreml również uważa, że wymaga to zgody wszystkich pięciu państw przybrzeżnych (Aliyev 2007). Obecnie Rosja posiada pakiet kontrolny nad eksportem ropy naftowej i gazu z Azji Środkowej do Europy, a budowa Transkaspjskiego gazociągu może zaburzyć monopol Rosjan na dostawy surowców energetycznych w tym regionie. Swoją sprzeciw w sprawie realizacji tego projektu władze Kremla motywują nieuregulowanym statusem akwenu Morza Kaspijskiego oraz kwestiami ekologicznymi (Abbasow 2012). Budowa gazociągu na dnie Morza Kaspijskiego może zapewnić bezpieczeństwo energetyczne państwom europejskim i uchronić je przed rosyjskim monopolizmem. Nieuregulowany status Morza Kaspijskiego znacznie utrudnia realizację nowych projektów energetycznych w tym regionie oraz hamuje napływ inwestycji. W ciągu ostatnich 20 lat, strony sporu spotkały się około 28 razy, w celu omówienia statusu prawnego Morza Kaspijskiego. Jednak jak dotąd strony te nie doszły do porozumienia w tej sprawie. Azerbejdżan, Kazachstan i Turkmenistan uważają, że wielkość sektorów narodowych powinna być uzależniona od długości linii brzegowej. Iran wypowiada się za podziałem Morza Kaspijskiego na pięć równych części. Natomiast Rosja opowiada się za wytyczeniem 15-milowej strefy, która pozostawałaby w jurysdykcji każdego z państw nadbrzeżnych oraz za wspólnym wykorzystaniem wód poza granicami takiej strefy. Spór o podział Morza Kaspijskiego jest na rękę przede wszystkim Kremlowi, który walczy o utrzymanie kontroli nad dostawami i przesyłem surowców energetycznych z Azji Środkowej do Europy (Ostrzeżenie... 2011). Poza tym, jak uważają eksperci z Azerbejdżanu i Turcji, azerski gaz, który będzie transportowany Transanatolijskim gazociągiem będzie tańszy o 12% od gazu rosyjskiego zakupionego przez Turcję. Biorąc pod uwagę fakt, że zapasy gazu ziemnego w Azerbejdżanie znacznie ustępują rosyjskim, turkmeński gaz w tej sytuacji może mieć bardzo ważne znaczenie, ponieważ w znacznym stopniu obniży cenę na ten surowiec (Abbasow 2012).

W czerwcu 2012 roku w związku z bezprawną próbą rozpoczęcia przez Turkmenistan prac sejsmicznych na obszarze transgranicznym Kiapaz (Serdar) na Morzu Kaspijskim, Azerbejdżan wystąpił z notą protestacyjną i spór wybuchł pomiędzy stronami z nową siłą

(Baku... 2012). Niektórzy eksperci uważają, że spór pomiędzy Azerbejdżanem i Turkmenistanem jest spowodowany raczej przyczynami politycznymi, a nie ekonomicznymi. Szacuje się, że zapasy ropy naftowej ze złoża Kiapaz mogą wynosić od 50 do 100 mln ton, a zapasy gazu ziemnego do 30 mld m³. Są to stosunkowo nieduże zapasy w porównaniu z zespołem złóż Azeri-Chirag-Giuneszli (Szaban...2012), do których pretensje również zgłasza strona turkmeńska. Pretensje Turkmenistanu do Azeri-Chirag-Giuneszli nie są w żaden sposób uzasadnione. Przed podpisaniem porozumienia w sprawie zagospodarowania tych złóż europejskie firmy zagraniczne zbadały wszystkie aspekty prawne, aby upewnić się co do legalności praw Azerbejdżanu do tych złóż. Zagospodarowaniem złóż Azeri-Chirag-Giuneszli zajmuje się brytyjskie konsorcjum BP. Potencjał zespołu tych złóż jest o wiele większy od Kiapaz. Szacuje się, że zasoby ropy naftowej wynoszą 930 mln ton ropy, a gazu – 0,6 trln m³ (Szaban... 2012). W tej sytuacji rywalizacja o dostęp do złoża Kiapaz nie wchodzi w grę, ponieważ znacznie większe zyski Turkmenistan może uzyskać od udziału w projekcie budowy Transkaspjskiego gazociągu, a Azerbejdżan zostałby główną bramą dla transportu turkmeńskich surowców na Zachód. W związku z forsowaniem idei budowy Transkaspjskiego gazociągu przez Unię Europejską i USA, Aszhabad jest poddawany silnej presji ze strony Rosji i Iranu. Co zaś dotyczy bezpośrednio sporu o podział akwenu Morza Kaspijskiego, państwa prawie doszły do porozumienia. Jednak różnica poglądów wiąże się z określeniem linii środkowej. Azerbejdżan jest zwolennikiem podziału Morza Kaspijskiego po linii środkowej na zasadzie równoległych punktów na przeciwległym brzegu (z uwzględnieniem półwyspu apszerońskiego), natomiast Turkmenistan skłania się do demarkacji linii środkowej według linii równoleżnikowych (bez uwzględnienia półwyspu Apszerońskiego) (Szaban... 2012). Dopóki kwestie sporne pomiędzy dwoma państwami nie zostaną rozstrzygnięte, realizacja Transkaspjskiego gazociągu nie będzie możliwa (Ankara... 2012). W tej sytuacji Ankara zaproponowała swoje pośrednictwo w negocjacjach pomiędzy Turkmenistanem a Azerbejdżanem. Budowa Transkaspjskiego gazociągu leży w interesie obydwu państw. Według projektu długość trasy będzie wynosić 300 km. Magistrala ma zostać ułożona wzdłuż turkmeńskiego wybrzeża aż do Azerbejdżanu, gdzie zostanie połączona z – planowanym przez UE – południowym korytarzem gazowym. We wrześniu 2011 roku UE rozpoczęła negocjacje z Azerbejdżanem i Turkmenistanem w sprawie realizacji budowy Transkaspjskiego gazociągu (Ciastoń 2012). Ostatnio w środkach masowego przekazu pojawiają się coraz bardziej niepokojące informacje dotyczące zwiększenia potencjału wojskowego przez państwa Nadkaspjskie w celu ochrony ich własnych interesów. Militaryzacja regionu Morza Kaspijskiego może doprowadzić do najgorszego scenariusza rozstrzygnięcia sporów w tym regionie (Kiapaz... 2012).

W grudniu 2012 roku rozpocznie się budowa gazociągu **South Stream**. Cechą charakterystyczną budowy tego gazociągu jest, że początkowo jego trasa miała przebiegać z Rosji przez Morze Czarne (przez akwatorię Ukrainy i Rumunii) do Bułgarii (m. Warna). Z powodu coraz częstszych sporów energetycznych pomiędzy Rosją a Ukrainą, trasa gazociągu została zmieniona; będzie przebiegać do Bułgarii (m. Burgas) przez wody wewnętrzne Turcji (South Stream... 2012). Długość rurociągu będzie wynosić 900 km, przepustowość 63 mld m³. Koszt inwestycji wynosi od 8,5 – do 25 mld dolarów (Mel'nyk 2011). Pierwsze dostawy gazu zaplanowane są na 2015 rok (Marszrut... 2012). Budowa

gazociągu South Stream pozwoli w znacznym stopniu zmniejszyć zależność Rosji od Ukrainy, głównego państwa tranzytowego surowców energetycznych do Unii Europejskiej i tym samym zwiększy zależność Rosji od Turcji (Kuz'miczew 2012).

Pomimo powyżej wymienionych planów budowy gazociągów, warto też wspomnieć o planach przedłużenia **gazociągu Arabskiego**, który obecnie łączy Egipt, Jordanię, Syrię oraz Liban i Izrael (Arab... 2004). Od marca 2012 roku dostawy egipskiego gazu do Jordanii i Syrii rurociągiem Arabskim są wstrzymane ze względu na ataki ekstremistów oraz niestabilną sytuację w Egipcie i Syrii (Economic... 2012). Istnieją plany przedłużenia gazociągu Arabskiego z Syrii do Turcji, wtedy jego przepustowość będzie wynosić 10 mld m³ gazu rocznie. Pierwsze kroki w tym kierunku zostały zrobione jeszcze pięć lat temu, kiedy 4 stycznia 2008 roku zostało podpisane porozumienie między Turcją i Syrią w sprawie budownictwa gazociągu o długości około 56 km na odcinku Aleppo (Syria) – Kilis (Turcja). Jednocześnie z miejscowości Kilis (Turcja) zostanie wybudowany gazociąg o długości 15 km w głąb kraju, gdzie połączy się z wewnątrztureckim systemem gazociągowym. Uruchomienie gazociągu było zaplanowane na koniec 2011 roku, jednak ze względu na to, że przetarg na budowę gazociągu przez rosyjską kompanię Stroitransgaz został anulowany, ewentualną budowę przesunięto na późniejszy termin (Russians... 2008). Obecnie jest ona wstrzymana ze względu na wojnę domową w Syrii. Zaciekle walki toczą się w okolicach miasta Aleppo. Realizacją tego projektu są zainteresowane również władze w Bagdadzie, które też rozważają kilka projektów z udziałem Turcji; są to głównie plany w kierunku północnym, zwłaszcza połączenie irackiego złoża Akkas z Syrią w ramach Arabskiego gazociągu (Arab Gas... 2012). W ten sposób Irak będzie mógł dostarczać gaz do państw europejskich przez terytorium Turcji i ewentualnie w przyszłości wypełni Nabucco-West.

Wielkie ambicje co do przesyłu gazu ziemnego przez terytorium Turcji ma również Iran. W dniu 12 września 2012 roku odbyły się negocjacje w sprawie przesyłu gazu pomiędzy Turcją, Iranem i Turkmenistanem. Iran poinformował że podpisał umowę o przesyłu gazu ziemnego z Turkmenistanu. Według niej Iran będzie eksportować gaz do Europy przez terytorium Turcji oraz udostępni swoje terytorium dla przesyłu turkmeńskiego gazu w takiej samej ilości (Nowyje... 2012). Jednak do tej pory ani Unia Europejska, ani Turkmenistan i Turcja nie potwierdziły, że taka umowa została podpisana (Wopros... 2012). Natomiast własne zdanie o tym, że Iran nie może brać udziału w podobnego rodzaju przedsięwzięciach wyraziły Stany Zjednoczone Ameryki. Waszyngton już wcześniej sprzeciwiał się transportowi irańskiego gazu do UE przez terytorium Turcji dopóki nie znormalizują się stosunki USA i Iranu oraz dopóki nie zostanie rozstrzygnięta kwestia programu nuklearnego Iranu (Turcyja... 2012). Minister ds. energetyki i surowców mineralnych Turcji T. Jildyz zaznaczył, że Turcja zapewni przesył gazu ziemnego z jakiegokolwiek państwa, w tym i z Iranu. Decyzję o transportowaniu gazu podejmuje Iran, natomiast Turcja tylko zapewnia jego tranzyt przez własne terytorium.

Bardzo ważne znaczenie dla rozbudowy tureckiego systemu przesyłowego będzie miał udział Turkmenistanu we wspólnych projektach energetycznych. Jednak głównym i znaczącym problemem Turkmenistanu jest brak rozbudowanej infrastruktury tranzytowej. Za czasów ZSSR gaz ziemny z Turkmenistanu był transportowany na zachód przez terytorium Rosji, co w znacznym stopniu uzależniało Aszchabad od Moskwy (Turkmenistan... 2005).

Sytuacja zmieniła się po śmierci prezydenta Turkmenistanu S. Nijazowa (Turkmenbaszy), kiedy nowym przywódcą państwa został G. Berdymuchamedow, który za główny cel polityki energetycznej postawił otwarcie na inwestycje zagraniczne i zacieśnienie współpracy energetycznej z najbliższymi sąsiadami. Krajowy Program Społeczno-Gospodarczego Rozwoju Turkmenistanu na lata 2011–2030 przewiduje szybszą budowę infrastruktury transportowej, linii energetycznych (Wolska...2011). W tym kontekście bardzo ważne znaczenie mają stosunki turkmeńsko-irańskie. Obecnie dwa państwa łączą dwa rurociągi – Korpeże–Kurt Kui (o długości 200 km i przepustowości 8 mld m³ gazu rocznie) oraz Dauletabad–Khangiran (o długości 182 km i przepustowości 12 mld m³ gazu rocznie z możliwością zwiększenia do 24 mld m³) (Energy... 2012). W 2011 roku ogólny eksport gazu z Turkmenistanu do Iranu to 6,50 mld m³ gazu (British... 2012). Natomiast eksport gazu ziemnego z Iranu do Turcji wynosił – 7,77 mld m³.

Współpraca z Iranem w sektorze energetycznym pozwoli Turkmenistanowi zdywersyfikować trasy dostaw gazu ziemnego na Zachód omijając terytorium Rosji. Analizując układ stosunków politycznych w regionie Morza Kaspijskiego w pewnym stopniu można zrozumieć brak wsparcia Iranu w budowie gazociągu Transkaspjskiego. Jeśli gaz turkmeński popłynie przez Morze Kaspijskie do Azerbejdżanu, to wzmocni pozycje na arenie międzynarodowej samego Turkmenistanu oraz pozycje Azerbejdżanu (z którym stosunki Iranu są raczej napięte) oraz Gruzji i Turcji jako państw tranzytowych. Może to znów izolować Iran na arenie międzynarodowej i blokować jego dostęp do międzynarodowych rynków surowców energetycznych. W razie zacieśnienia stosunków między Iranem i Turkmenistanem w pewnym stopniu mogą zostać poszkodowane Azerbejdżan i Gruzja, które też liczą na turkmeński gaz. Mimo, że trasa środkowoazjatyckiego gazu przez terytorium Iranu jest bardziej opłacalna (krótsza i tańsza) nie jest trudno przewidzieć stanowisko UE i USA – są bardziej zainteresowane kierunkiem południowo-kaukaskim. Zacieśnienie stosunków Iranu z Turkmenistanem może wpłynąć na stosunki rosyjsko-irańskie, ponieważ Moskwa i Teheran mogą wtedy zostać konkurentami do zasobów Turkmenistanu oraz ich przesyłu.

Bardzo ważne znaczenie dla przyszłych stosunków energetycznych w regionie Morza Kaspijskiego będzie miała sytuacja w Iranie. Jeśli ten kraj nadal będzie pozostawał w izolacji międzynarodowej, to ma wszelkie szanse na przekształcenie z kraju eksportującego gaz na kraj importujący. Tłumaczy się to przede wszystkim wzrostem zapotrzebowania na surowce wewnątrz kraju oraz brakiem inwestycji i prowadzenia prac wyszukiwawczo-wydobywczych w Iranie. Jeśli taka sytuacja zaistnieje, Iran będzie importował gaz z Turkmenistanu i tym samym zabierać część gazu przeznaczonego dla europejskich odbiorców, a nawet może blokować jego przesył przez własne terytorium do Turcji i UE. Obecnie trudno przewidzieć, który z kierunków (irański lub turkmeński) współpracy energetycznej w przyszłości będzie wspierać Turcja. Ogólnie rzecz biorąc, dla Ankary każdy z wariantów jest interesujący, ponieważ trasa Transkaspjskiego gazociągu i ewentualnego irańskiego tak czy inaczej będzie przebiegać przez terytorium Turcji. W pewnym stopniu trasa z Turkmenistanu przez Iran jest bardziej korzystna, ponieważ potencjał przepustowy jest większy, poza tym koszt budowy rurociągów tą drogą jest też tańszy. Z drugiej strony, trasa przez Morze Kaspijskie, Azerbejdżan i Gruzję wydaje się bardziej bezpieczna.

W tej sytuacji warto wspomnieć również o tym, że Turkmenistan nie ogranicza się jedynie do współpracy z państwami europejskimi i bliskowschodnimi. W ostatnich latach bardzo aktywnie rozwija się współpraca Turkmenistanu z Chinami, które są jednym z największych odbiorców turkmeńskiego gazu. W przyszłości, jeśli stosunki rosyjsko-turkmeńskie w sektorze energetycznym nie zmienią się na lepsze, Iran wciąż będzie pozostawać w międzynarodowej izolacji, a budownictwo transkaspjskiego gazociągu będzie nadal kwestią sporną, Turkmenistan może zwrócić swoją politykę energetyczną w kierunku Chin. W 2009 roku został uruchomiony gazociąg Azja Środkowa–Chiny, o przepustowości 40 mld m³ gazu rocznie.

Wnioski

Głównym konkurentem Turcji w tranzycie gazu ziemnego jest Rosja, która na różne sposoby próbuje hamować powstawanie nowych alternatywnych tras przesyłu surowców energetycznych omijających jej terytorium. Terytorium Turcji stanowi poważne zagrożenie dla rosyjskich interesów energetycznych w regionie Kaukazu Południowego i Azji Środkowej. W przyszłości Turcja ma szansę skupić na swoim terytorium wszystkie główne gazociągi, które powstaną w tych regionach, co znacznie zmniejszy zależność Turkmenistanu, Azerbejdżanu i innych państw regionu od Rosji. Kreml nadal stara się zachować własne wpływy na Kaukazie Południowym i Azji Środkowej. Stara się także pogłębić stosunki z Iranem, jednocześnie zmniejszając rolę Turcji jako państwa tranzytowego. Obecnie realnym zagrożeniem dla rozbudowy infrastruktury energetycznej jest wojna domowa w Syrii, która coraz bardziej wychodzi poza granice państwa i niesie bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa Turcji, co też może negatywnie wpływać na inwestycje w sektorze energetycznym Turcji. Dziś Turcja lawiruje pomiędzy sprzecznymi dążeniami jej sąsiadów i partnerów tak, aby nie zaszkodzić własnym interesom i nie zepsuć kruchych stosunków z poszczególnymi państwami. Obecnie można z pewnością mówić o „cichej wojnie energetycznej” pomiędzy Rosją a UE i USA. Głównym instrumentem tej wojny jest powstająca infrastruktura energetyczna w regionie Azji Środkowej, Kaukazu Południowego i na Bliskim Wschodzie. Kierunki możliwych tras rurociągów już dawno zostały określone, jednak w większości przypadków ich budowa ma raczej uzasadnienie polityczne niż ekonomiczne. Trudno prognozować, który z wariantów budowy nowych tras będzie miał miejsce w przyszłości, ponieważ sektor energetyczny już od dawna stał się narzędziem rozgrywek politycznych prowadzonych przez potęgę światowe. W tej sytuacji Turcja powinna wykorzystać moment, ponieważ w tej „cichej wojnie energetycznej” wygra ten, do którego należą najważniejsze gazociągi i ten, przez czyje terytorium będą one przebiegać.

Literatura

- ABBASOW S., 08.08.2012 – Azierbajdzano-turkmienskie spory na Kaspii prodolzajutsia.
http://armtoday.info/default.asp?Lang=_Ru&NewsID=71207&SectionID=0&RegionID=0&Date=08/09/2012&PagePosition=1.
- Aktiwnyje... 2011 – Aktiwnyje szagi Turcyji po obiespieczieniju energetycznej bezopasnosti.
<http://www.rusorient.ru/page.php?vrub=rm&vparid=2073&vid=3597&lang=rus>
- Ankara... 04.09.2012 – Ankara choczet stat' posrednikom miezdu Turkmeniej i Azerbejdžanom w woprosie spornych miestorozdienij na Kaspii – SMI, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Ankara-khochet-stat-posrednikom-mezhdu-Turkmeniej-i-Azerbaydzhanom-v-voprose-spornykh-mestorozhdeniy.html>.
- Arab.... 26.01.2004 – Arab gas pipeline agreement.
<http://www.gulfoilandgas.com/webprol/MAIN/Mainnews.asp?id=357>.
- Arab Gas... 2012 – Arab Gas Pipeline (AGP), Jordan, Syria, Lebanon, Egypt.
<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/arab-gas-pipeline-agp/>
- Baku ... 20.06.2012 – Baku i Aszhabad snowa wzialis' za „Kiapaz”.
http://www.ng.ru/cis/2012-06-20/7_kaspiy.html
- British ... 2012 – British Petroleum Statistical Review of World Energy,
http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf
- Economic ... 24.03.2012 - Economic distress, not ideological fervor, is behind Sinai's terror boom,
<http://www.haaretz.com/news/middle-east/economic-distress-not-ideological-fervor-is-behind-sinai-s-terror-boom-1.420483>.
- Energy... 25.01.2012 – Energy Information Administration. Country Analysis Brief. Turkmenistan.
<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=TX>.
- GADŽIJEV A.G., 2011 – Glawnyje aspekty energetycznej strategii Turcyji.
<http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/20-09-11a.htm>.
- JERIOMIENKO A. i in., 05.10.2012 – Azerbajdzan: ekonomika z golowoju i demokratija z klapom, «Dzerkalo tyznia. Ukraina», http://dt.ua/ECONOMICS/azerbaydzhan_ekonomika_z_golovoyu_i_demokratiya_z_klyapom-109913.html.
- KAMALOW I., 28.06.2007 – Energetyckije wojny w Priczornomorje i rosijsko-turieckie otnoszenija. <http://www.inosmi.ru/world/20070628/235209.html>
- KUZ'MICZIEV E., 12.03.2012 – Južnyj potok porodit nowyje problimy.
<http://www.wpru.ru/?rag=south-stream>
- Kiapaz ... 22.06. 2012 – Kiapaz ili Serdar? Wokrug woprosow o prinaleznosti miestorozdienija na szelfie Kaspija, <http://www.casfactor.com/rus/news/3128.html>
- Marszrut... 2012 – Marszrut gazoprowoda South Stream.
<http://south-stream.info/index.php?id=10&L=1%20%2Fprojects%2F...>
- MEL'NYK J., 20.02.2011 – Perspektywy realizacji projektu „Piwdennyj Potik”, jogo mozlywyj wplyw na energetycknu bezpeku Ukrainy.
<http://nomos.com.ua.content/view/350/86/>.
- FATULLA A., 27.03.2012 – Bitwa za gazowyje rynki.
http://inosmi.ru/middle_asia/20120327/189187401.html.

- Szaban ... 13.07.2012 – Szaban: sowmiestnaja razrabotka „Kiapaza” – luczszij pyt’ rieszenija spora mieżdu Baku i Aszhabadam. <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/209642/>
- ALIYEV M., 02.05. 2007 – End of Russian Monopoly in Energy?!
<http://www.turkishweekly.net/news/44743/end-of-russian-monopoly-in-energy-.html>.
- Blue... 2012 – Blue Stream Natural Gas Pipeline.
http://www.offshore-technology.com/projects/blue_stream/
- Capacity... 26.09.2012 – Trans Adriatic Pipeline Key Features. Capacity,
<http://www.trans-adriatic-pipeline.com/tap-project/key-features/capacity/>.
- CIASTOŃ S., 26.09.2012 – Gazociąg Transkaspijski jest w interesie Azerbejdżanu i Turkmenistanu,
<http://ebe.org.pl/aktualnosci/europa/gazociag-transkaspijski-jest-w-interesie-azerbejdżanu-i-turkmenistanu.html>
- Energy Information Administration, Brief country profile. Turkey – October, 2006,
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Turkey/Background.html>.
- Gas... 03.10.2012 – Gas Interconnection Turkey–Bulgaria (ITB).
<http://www.mi.government.bg/en/themes/gas-interconnection-turkey-bulgaria-itb-913-347.html>.
- Gazprom... 2012 – Gazprom, <http://gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>
- Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim – 2008, pod red. E. Wycieszkiewicza, PISM 2008, str. 137–187.
- JAKÓBIK W., 06.08.2012 – SOCAR zamierza zdominować Korytarz Południowy.
<http://ebe.org.pl/aktualnosci/europa/socar-zamierza-zdominowac-korytarz-poludniowy.html>.
- JAROSIEWICZ A., 18.07.2012 – Południowy Korytarz Gazowy Azerbejdżanu i Turcji.
<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-07-18/poludniowy-korytarz-gazowy-azerbejdżanu-i-turcji>.
- ŁOSKOT A., Styczeń 2005 – Turcja – korytarz tranzytowy dla surowców energetycznych do UE?
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_17.pdf.
- MŁYNARSKI T., 2011 – Bezpieczeństwo energetyczne w pierwszej dekadzie XXI wieku. Mozai-ka interesów i geostrategii, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, str. 174–207.
- MODZELEWSKA I., 19.05.2012 – Skrócenie trasy gazociągu Nabucco.
<http://www.uniaeuropa.org/skrocenie-trasy-gazociagu-nabucco>.
- Nabucco... 28.06.2012 – Nabucco-West dostanie gaz od konsorcjum Shah Deniz.
http://gazownictwo.wnp.pl/nabucco-west-dostanie-gaz-od-konsorcjum-shah-deniz,173443_1_0_0.html
- Nabucco...2012 – Nabucco-West Route.
<http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/route>
- Nabucco-West... 03.10.2012 – Nabucco-West Pipeline Overview.
<http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/overview>.
- Nowyje... 11.09.2012 – Nowyje gazowyje pieriegowory Irana, Turkmenistana I Turcji.
<http://inozpress.kg/news/view/id/37188>.
- Ostrzeżenie ... 22.11.2011 – Ostrzeżenie przed wojną na Morzu Kaspijskim.
<http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/ostrezenie-przed-wojna-na-morzu-kaspijskim,191563.html>
- Południowy... 20.07.2012 – Południowy Korytarz Gazowy Azerbejdżanu i Turcji.
<http://nowa-energia.com.pl/2012/07/20/poludniowy-korytarz-gazowy-azerbejdżanu-i-turcji/>

Russians...14.10.2008 – Russians Build Turkey-Syria Pipeline.
http://kommersant.com/p-13396/pipeline_construction/.

RYBCZYŃSKI A., 11.01.2012 – Azerbejdżan – Turcja. Nie czekali na Nabucco.
<http://www.gazetapolska.pl/13053-azerbejdżan-%E2%80%93-turcja-nie-czekali-na-nabucco>.

SOCCOR V., 03.08.2012 – Trans-Adriatic Pipeline Project Considers Reconfiguration in TANAP's Wake, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=3972](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=3972).

South... 19.04.2012 – South Stream Construction to Be Launched in December – Putin.
http://www.novinite.com/view_news.php?id=138655.

Trans Adriatic...26.09.2012 –Trans Adriatic Pipeline Project Plan.
<http://www.trans-adriatic-pipeline.com/tap-project/project-plan/>.

Trans... 26.09.2012 – Trans Adriatic Pipeline Concept.
<http://www.trans-adriatic-pipeline.com/tap-project/concept/>.

Transcaspian...19.11.1999 –Transcaspian gas pipeline accord signed.
<http://www.hri.org/news/balkans/rferl/1999/99-11-19.rferl.html#13>.

Turcja... 22.09.2012 – Turcja razreszyt transit gaza w Europie iz liuboj strany, w tom czisle iz Irana.
<http://www.rusorient.ru/page.php?vrub=lenta&vid=1316>

Turcja... 18.07.2012 – Turcja rzuca rękawicę Gazpromowi.
<http://www.ekonomia24.pl/arttykul/930203.html>

Turkmenistan... 2005 – Turkmenistan. Historia – Społeczeństwo – Polityka, pod red. T. Bodio, Warszawa, 2005, str. 123.

VOYTYUK O., 2012 – Potencjał energetyczny państw Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytet w Białymstoku, Białystok, str. 216.

WASZKIEWICZ A., 23.08.2012 – Nowe szlaki jedwabne.
http://www.new.org.pl/2012-08-23,nowe_szlaki_jedwabne.html

WATKINS E., 20.11.2007 – Greece-Turkey gas pipeline link inaugurated.
<http://www.ogj.com/articles/2007/11/greece-turkey-gas-pipeline-link-inaugurated.html>.

WOLSKA J., 19.09.2011 – Turkmeńska era wielkiego odrodzenia.
<http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/turkme%C5%84ska-era-wielkiego-odrodzenia>

Wopros... 22.09.2012 – Wopros o tranzicie turkmienskogo gaza czerez Iran w Turciji ostajotsia nie soglasowanym, <http://armenianreport.com/pubs/41388>.

Wybuch... 28.06.2012 – Wybuch gazociągu łączącego Iran i Turcję.
http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,12035424,Wybuch_gazociagu_laczacego_Iran_i_Turcje.html

Oksana VOYTYUK

The Role of Turkey in the transit of natural gas from the Caspian Sea region, Central Asia, and Middle East to the EU countries

Abstract

The geographical location of Turkey has in the last decade, begun to play an increasingly important role. Lying at the crossroads of transit routes running from Asia and the Middle East to Europe, Turkey attracts the attention of world powers. The twenty-first century has seen intensified competition for access to energy resources in different regions of the world, while EU energy relations with Russia – a major supplier of natural gas to European markets – have seen complications. Russia, not wanting to lose such a huge European market, began building new pipelines directly from the supplier to the customer, bypassing transit countries such as Ukraine and Belarus (for example, Nord Stream). However, the European Union, increasingly aware of just how much it depended on a single supplier, began to look for new natural gas transportation routes bypassing Russian territory and thereby reducing Russia's impact on EU energy policy. In this context, Turkey has become a local point of interest, because its territory connects pipelines from different regions of the world. Moreover, Turkey taking advantage of its geopolitically comfortable position also wants to be involved in energy policy as a transit state. Wishing to have an impact on the future distribution pipeline routes through its territory, Turkey has managed to somewhat thwart European and Russian plans for construction of the gas pipelines Nabucco and South Stream, by signing an agreement with Azerbaijan for construction of the Transanatolian pipeline (TANAP). Such a decision has forced Russia to speed up the construction of South Stream and the European Union to change Nabucco to Nabucco-West and significantly reduce the cost of building the pipeline. In addition Turkey counts on cooperation in the energy sector of Middle Eastern countries such as Iran, Iraq, and in the future Syria. Despite currently turbulent conditions in the Middle East (the war in Syria, the conflict between Israel and Palestine), Turkey has not given up on plans for the construction and commissioning of new, economically viable pipelines running from the Middle East through Turkey to the European Union.

KEY WORDS: Southern Gas Corridor, pipeline, energy relations